

החיים כמבוכ

בפרשתנו מתוארת מלחמת סיחון מלך האמורי היושב בחשבון נגד ישראל, וניצחון משה עליו (במדבר פרק כא). בעקבות כך מתוארת גם מלחמה קודמת שהתקיימה בין האמורי למואב: "כִּי... סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי... נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרֹאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת כָּל אֶרְצוֹ מִיָּדוֹ". התורה אף מצטטת שיר שנתחבר אחרי ניצחון סיחון במלחמה ההיא, והמתחיל במלים "עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמִּשְׁלִים בְּאוֹ הַשָּׁבוֹן": "בְּאוֹ הַשָּׁבוֹן תִּבְּנֶה וְתִכְוֶנֶן עִיר סִיחֹן. כִּי אֵשׁ יִצְאָה מִחֻשְׁבוֹן לָהֶבֶה מִקִּרְיַת סִיחֹן אֲכָלָה עָר מוֹאָב..."

למה התייחסות זאת למלחמה שלא הייתה שלנו? תשובה לשאלה זאת רמוזה בתלמוד (גיטין לח ע"א): "אמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון". התורה אסרה לכבוש אדמות מעמון ומואב, בני לוט, שנחשבו למעין "בני דודים" של ישראל: "אַל תִּצָּר אֶת מוֹאָב" (דברים ב, ט). איסור זה פקע לגבי אותן האדמות שכבר לא היו מואביות אלא אמוריות. פרשה זאת תקבל משמעות קריטית בימי יפתח הגלעדי (שופטים יא). עמון נלחם בישראל, כדברי האיגרת העמונית שנשלחה ליפתח: "כִּי לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת אֶרְצִי בְּעִלּוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם... וְעַתָּה הִשִּׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם". בתשובתו חוזר יפתח על המתואר בפרשתנו שהארץ לא נכבשה מבני לוט, אלא מסיחון. הוא מבקש לשמור על הסטטוס קוו "בְּשִׁבְתָּ יִשְׂרָאֵל בְּחֻשְׁבוֹן וּבְבִנְיָתָהּ... שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמִדּוֹעַ לֹא הִצְלַתֶם בָּעֵת הַהִיא?" כידוע המו"מ הדיפלומטי לא הצליח, וחילוקי הדעות נפתרו רק במלחמה עקובה מדם, בה ניצח יפתח את בני עמון.

בואו חשבון

החסידות לימדה אותנו להבין את הפסוקים ההיסטוריים כמייצגים מאורעות נפשיים. בשיטה זו נקטו בעבר הוגי ישראל באלכסנדריה של מצרים וחכמי התלמוד. כך מתייחס רבי יוחנן (בבא בתרא עח ע"ב) לפסוק אותו ציטטנו לעיל: "עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמִּשְׁלִים בְּאוֹ הַשָּׁבוֹן..." הַמִּשְׁלִים - אלו המושלים ביצרם, בְּאוֹ הַשָּׁבוֹן בואו ונחשב חשבוננו של עולם... תִּבְּנֶה וְתִכְוֶנֶן... אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא". העיניים מופנות לפנימיות האדם, המלחמה החיצונית מאבדת את משמעותה המקורית והופכת להיות ייצוג של המלחמה הפנימית המתקיימת בתוך האדם. החסידות ראתה את מלחמת ישראל בשבע עמי כנען, כמלחמה נגד "שבע המדות הרעות" המאיימות על האדם. בְּאוֹ הַשָּׁבוֹן מטיל עלינו חובה מתמדת של הנהלת חשבונות מוסרית של חיינו, ללא פנקסנות כפולה.

למרות היופי שבה, האלגוריה של רבי יוחנן נשמעת מוזרה במקצת. חובת חשבון הנפש מיוצגת דווקא על ידי המלך האמורי? ר' שמואל בורנשטיין, הרבי השני בשושלת סוכצ'וב התעכב על תמיהה זאת בספרו 'שם משמואל' (חקת, תר"ע). הוא מצטט את הרבי הראשון משושלת גור, בעל חידושי הרי"ם, שראה את סיחון כאותו כוח פסיכולוגי "שיושב בקרב כל איש ומונעו לחשב את עצמו". המלחמה בסיחון היא לפי זה תנאי למלחמה בעמי כנען, דהיינו למלחמה במידות הרעות שבאדם. זאת מלחמה על טוהרת השיפוט. הרבי מסוכצ'וב משווה זאת לתנאי המשפט ההוגן, "דהנה אוהב ושונא, פסול לדין". שופט פסול אם יש לו אינטרסים במשפט אותו שופט, אינטרסים חיוביים ('אוהב פסול לדין'), או מה שיותר קשה להוכיח, אינטרסים שליליים, אנטיפתיה לעומד בדין או לעורך דינו, "כי לדון בדבר צריך שיהיה הדיין מופשט מכל נגיעה". האם ניתן לנצח במלחמה זאת? "איך יכול איש המוטבע בחומר לחשוב את החשבון הזה הלא הוא מלא נגיעות ואינו יכול לראות ולשפוט לנכון?" למרות זאת, הניצחון על סיחון הכרחי לשופט, ובמידת מה לכל אדם הגון המשפיע על אנשים, המורה, המחנך, היועץ, קל וחומר המנהיג, מעל לכולם הפסיכולוג שהוא אמנם עובר אנליזה בעצמו. לפי בעל "חידושי הרי"ם" משה רבינו מייצג את "המושלים", את אלה שהצליחו לכבוש את חשבון, להתעלות על התאוות ועל הנגיעות, דהיינו האינטרסים שלהם, אלה שהיו מסוגלים לערוך את חשבון נפשם, ומתוך כך הם מסוגלים לעזור לאחרים לערוך אותו.

במאסר היצר

ג - על הבעיה הזאת עמד גם הרמח"ל, ר' משה חיים לוצאטו המופלא, ב'מסילת ישרים' שלו (פרק ג - בביאור חלקי הזהירות). הוא עומד על הצד הכלכלי שבמטפורה של רבי יוחנן המצווה: " שיהיה האדם מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו כסוחרים הגדולים אשר יפלו תמיד כל עסקיהם למען לא יתקלקל..." אלא שחשבון הנפש קשה, "כי מי שהוא עדין חבוש במאסר יצר, אין עיניו רואות האמת הזאת ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממש, והנה הוא כהולך בחושך..." שתי טעויות נובעות מההליכה בחושך: הראשונה "עד שלא יראה מה שלפניו כלל... השניה והיא קשה מן הראשונה היא ש[החושך] מטעה ראייתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים... שנראה להם למצוא ראיות גדולות וניסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת..." רק המושלים "שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמיתו ויכולים לייצץ שאר בני אדם עליו".

הרמח"ל משתמש במשל כדי להסביר את המצב: "הא למה זה דומה? לכן המבוכה, הוא הגן הנטוע לצחוק, הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בס הוא להגיע אל אכסדרה אחת

שבאמצעם". "גן המבוכה" הוא אכן, מבוך העשוי צמחים. כל החיים הם מעין "גן המבוכה". יש בו שבילים "ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה... ההולך בין השבילים... לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם". מי שבא ללמד את האחרים חייב לדעת את הדרך "בבקיאות וטביעות עין שכבר נכנס בס והגיע אל התכלית שהוא האכסדרה". מתוך כך יכול הוא, כאילו מפרספקטיבה גבוהה יותר, להבחין "בין הדרכים האמיתיים והכוזבים". רק אז ראוי הוא "להזהיר את ההולכים בס, לומר: זה הדרך לכו בו!". "באו חֲשֹׁבוֹן..." מסכם את דברי הכתוב (איכה ג, מ): "נִחַפְּשָׁה דְרָכֵינוּ וְנִחְקְרָה - - וְנִשְׁוֹבָה עַד ה'".

הרמח"ל מתייחס כאן לבעיה שתוארה על ידי 'השם משמאל' (תצוה וזכור, תרע"א) כמלחמה נוספת, המיוצגת במלחמה נגד עמלק. עמלק לפי פירושו החסידי, הוא סמל הזיוף, הרמאות, הפיכת השקר לאמת, הצביעות שנמשלה "לחזיר פושט טלפיו ומראה שהוא טהור". אלא שהמלחמה בעמלק אפשרית רק אחרי הניצחון על שבעת העמים. דבר זה מלמד אותנו שיש טעם להילחם בשקר, "באיש... שבאם לא תהיה הטעאה ויבחין בין טוב לרע יעשה רק טוב, אבל באיש שעדיין מצוֹאָתו לא רחץ ואיננו פורש מדברים הרעים אף שיוודע שהם רעים, מה תועלת לו מביעור השקר?" גילוי האמת ישנה משהו בתודעתם של חברות מושחתות?

הערה אחרונה מתבקשת. מה הן אותן שבע מדות רעות עליהן דיבר הרבי? בעקבות הקבלה התייחסו החסידים לשבע הספירות של הרוע המנוגדות לספירות הקדושה (חסד, גבורה, תפארת וכו'). אולם, אחד מספרי המוסר הקלאסיים, 'ראשית חכמה' (שער הקדושה, יב) מדבר על שבע המדות הרעות על פי הכתוב (משלי ו, טז-יט) המונה שבע תועבות שה' שנא: "[1] עֵינִים רְמוּת [2] לְשׁוֹן שֶׁקֶר [3] וְיָדַיִם שֹׁפְכוֹת דָּם נָקִי, [4] לֵב חָרָשׁ מְחַשְׁבוֹת אָוֶן [5] רַגְלִים מְמַהְרֹת לְרוֹץ לְרָעָה [6] יָפִיחַ כְּזָבִים עַד שֶׁקֶר [7] וּמְשַׁלַּח מְדַנִּים בֵּין אֲחֵים". כל היתר הוא וודאי – פירוש.